

Suomalaisten talousosaaminen – Analyysi 2000-luvulla tehtyjen tutkimusten ja selvitysten perusteella

A: 119 • 2020

Yleistajuiset selvitykset

*Anu Rajas
Panu Kalmi
Mette Ranta
Olli-Pekka Ruuskanen*

Tässä julkaisussa esitetyt näkemykset ovat kirjoittajien eivätkä välttämättä vastaa Suomen Pankin kantaa.

ISBN 978-952-323-320-1, verkkojulkaisu
ISSN 1798-1069

Helsinki 2020

Sisällys

Tiivistelmä.....	4
Taloulosaamisen merkityksestä	5
Taloudellisen osaamisen määrittelyä	6
Tutkimustuloksia suomalaisten taloulosaamisesta	8
Suomalaisten vakuutuslukutaito	8
Suomalaisten varautuminen eläkkeelle jääntiin	9
Sukupuolten väliset erot taloudellisessa lukutaidossa ja sijoitustoiminnassa	10
Finanssialan ja järjestöjen tekemät tutkimukset.....	11
Kansainväliset vertailututkimukset	12
Tutkimustuloksia nuorten taloulosaamisesta.....	14
Tieteellinen tutkimus	14
Opinnäytetyöt.....	16
Pankkien toteuttamat tutkimukset	17
Muut tutkimukset.....	18
Tutkimustuloksia koulujen talousopetuksen vaikutuksista.....	19
Yhteenveto	21
Lähteet	22

Tiivistelmä

Taloulosaaminen on keskeinen kansalaistaito, jota kaikki kansalaiset tarvitsevat markkinoilla toimiessaan sekä oman talouden raha-asioita hoitaessa. Tässä raportissa tarkastellaan suomalaisten taloulosaamisen tilaa uusimpien tutkimusten ja selvitysten pohjalta.

Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalaisten taloulosaaminen näyttää hyvältä, vaikka vertailut ovat myös osoittaneet taloulosasioissa tietämyksessä ja käyttäytymisessä aukkoja.

Suomalaiset ovat pääsääntöisesti kiinnostuneita raha-asioista. Kiinnostus tosin vaihtelee: miehet ovat naisia kiinnostuneempia taloulosasioista, samoin kuin korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset. Raha-asioiden suunnittelu on kuitenkin usein lyhytjänteistä. Suomalaiset ovat kiinnostuneita säästämisestä, mutta tämä ei useinkaan toteudu käytännössä. Myös maksuhäiriömerkintöjen voimakas kasvu kertoo taloudenhallinnan ongelmista osalla kuluttajista.

Suomessa on kartoitettu erityisesti nuorten taloulosaamista. Finanssiala ja monet järjestöt ovat esittäneet yhteisenä huolenaiheena nuorten oman näkemyksen heikosta taloulosaamisestaan. Nuoret ovat myös kokeneet, etteivät ole saaneet taloulosioihin riittävästi opetusta. Kotien opetustaitoihin luotetaan vankasti. Onkin havaittu, että lapsuudenkodin turvalliset olosuhteet ja vanhempien esimerkki tarjoavat nuorille hyvät valmiudet hoitaa omaa talouttaan ja pärjätä elämässä muutenkin. Näin ollen nuorilla on erilaiset lähtökohdat hoitaa omaa talouttaan.

Taloudellista osaamista tarvitaan arjen ostoksiin, mutta myös säästämiseen, sijoittamiseen, lainanottoon ja vakuuttamiseen. Erilaisilla kuluttajilla eri elämänvaiheessa ja tulotasoilla vaatimukset taloulosaamiselle vaihtelevat. Monet tahot ovat alleviivanneet nuorten ja nuorten aikuisten taloulosaamisen tärkeyttä, vaikka tosiasiallisesti taloulosaamisen vahvistaminen on tärkeää elämänkaaren kaikissa vaiheissa ja muutoksissa.

Vaikka taloulosaamisen tieteellisellä tutkimuksella on vahvat perinteet maailmalla, ei Suomessa tämän alueen tutkimus ollut kovinkaan yleistä. Suomessa on tehty tutkimusta myös taloulosaamisesta eri konteksteissa, kuten vakuuttamisen ja eläkeikään varautumisen yhteydessä. Myös tutkimustulokset yksilön ja vallitsevan yhteiskunnallisen taloudellisen tilanteen merkityksestä nuorten taloudelliseen kyvykkyyteen ja hyvinvointiin ovat mielenkiintoisia ja merkityksellisiä avauksia. Niin ikään kouluissa tehdyt kokeilut talousopetuksen vaikutuksesta ovat tuottaneet hyviä tuloksia. Tätä tutkimusosaamista olisi hyvä hyödyntää myös erilaisten hankkeiden vaikuttavuuden tutkimisessa. On kuitenkin suuri puute, että kattavaa ja koko väestöä koskevaa taloulosaamisen tutkimusta ei ole tehty vuoden 2014 jälkeen. Jatkossa olisikin tärkeää tehdä aika ajoin koko väestöä kattavaa haastatteluihin perustuvaa tutkimusta kansalaisten taloulosaamisesta.

Taloulosaamisen merkityksestä

Taloulosaaminen on keskeinen kansalaistaito, jota kaikki kansalaiset tarvitsevat niin markkinoilla toimiessaan kuin oman talouden raha-asioita hoitaessaan. Vaikka kansalaisilla on toki viime kädessä vastuu taloudellisten asioidensa hoitamisesta ja omista valinnoistaan, tulee yhteiskunnan ja markkinoiden eri toimijoiden tarjota tukea vastuullisten taloudellisten päätösten tekemiseen. Taloulosaamisessa olennaista on talousongelmien ennaltaehkäisy, koska ongelmien korjaaminen on monin tavoin kalliimpaa sekä ihmiselle itselle että yhteiskunnalle kuin niihin puuttuminen etukäteen.

Jatkuvasti muuttuva taloudellinen toimintaympäristö vaatii kansalaisilta osaamista, jossa on tärkeää ymmärtää henkilökohtaisten taloudellisten valintojen seuraukset omaan talouteen, toisiin ihmisiin ja yhteiskunnan muihin toimijoihin. Taloulosaamista tulee päivittää, jos taloudellisessa toimintaympäristössä tai ihmisen omassa elämässä tapahtuu talouteen liittyviä muutoksia. Esimerkiksi uusien maksutapojen tullessa markkinoille tulee kiinnittää huomiota kulloiseenkin tilanteeseen parhaimmin sopivan maksutavan ja -kanavan valintaan. Taloudenhallinnan kannalta on tärkeää myös huomata tilanteet, jossa maksaminen sulautuu osaksi ostoprosessia erilaisten palveluiden kuu-kausiveloituksina.

Yksityistalouden hallinnassa on usein kyse rajallisten käytettävissä olevien tulojen riittävydestä erilaisiin menoeriin. Taloulosaamisen haasteita liittyy kaikkiin elämäntilanteisiin ja -tilanteisiin, mutta erityisen kriittisiä ovat elämän nivel- ja kriisivaiheet, kuten itsenäisen elämän aloittaminen, perheen perustaminen, parisuhde-erot, työttömyys, sairaus, eläkkeelle jäänti jne. Kulutuksen ja totuttujen taloudenhallinnan tapojen sopeuttaminen on haastavaa, jos elämässä tapahtuu ennakoimattomia muutoksia.

Tässä raportissa tarkastellaan suomalaisten taloulosaamisen tilaa tiedossamme olevien uusimpien tutkimusten ja selvitysten pohjalta. Tarkastelun ulkopuolelle jää velkaantumistutkimus sekä maksuhäiriöiden käsittely, vaikka taloulosaamisella eittämättä on vaikutusta niihin. Tämän rajauksen perusteena on se, että niihin vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin henkilön osaaminen. Raportin aluksi luodaan katsaus taloudellisen osaamisen käsitteen määrittelyyn. Sen jälkeen esitellään viimeaikaisia tuloksia suomalaisten taloulosaamista käsittelevistä tutkimuksista ja selvityksistä. Yhteenvedossa todetaan tutkimusten ja selvitysten tarjoama kuva suomalaisten taloulosaamisesta. Raportti pohjustaa Suomen Pankin vuonna 2020 käynnistämää taloulosaamisen strategiatyötä.

Taloudellisen osaamisen määrittelyä

Tässä jaksossa esitellään keskeisimmät käsitteet, joita kansainvälisessä tutkimuksessa sekä myös julkisessa keskustelussa on taloudellisesta osaamisesta lähinnä käytetty. Esittelemme seuraavaksi näitä käsitteitä, joiden pohjalta muodostamme tässä raportissa käytetyt käsitteet **taloudellinen osaaminen tai talousosaaminen**.

Taloudellisen osaamisen alueella on englanninkielessä useita, hieman toisistaan poikkeavia käsitteitä. Ensimmäinen erottelu tulee käsitteen alkuosasta, jossa *taloudellinen* -käsitteenä voidaan käyttää käsitteitä *financial* ja *economic*. Näistä käsitteistä *financial* viittaa rahatalouteen ja on siis lähempänä kotitalouden rahataloutta, *economic* on puolestaan lähempänä liike- ja kansantaloutta. Tässä raportissa *taloudellinen* viittaa kotitalouden rahatalouteen.

Taloudellisella kyvykkyydellä (*financial capability*) tarkoitetaan laaja-alaista kokonaisuutta, johon kuuluu taloudellinen tietämys ja ymmärtäminen, taidot, itseluottamus ja asenteet, joihin vaikuttavat henkilön aiemmat kokemukset, olosuhteet sekä persoona (Atkinson ym. 2006). Tähän kokonaisuuteen liittyy taloudellisen kompetenssin lisäksi myös taloudellinen vastuu (Leskinen & Raijas 2005). Taloudellisessa kyvykkyydessä on keskeistä kuluttajien kyky ymmärtää omaa talouttaan (taloudellinen tietämys) sekä siihen liittyviä päätöksiä (käytännön taloustiedot) ja omaa taloudellista käyttäytymistään (Lehtinen 2012). Kyvykkyys pitää sisällään myös toimijan käsityksen ja itseluottamuksen omasta toimintakyvystään (Serido, Shim & Tang 2013). Taloudellisen kyvykkyyden osa-alueiksi on tutkimuksessa yleensä määritelty neljä osa-alueita: 1) raha-asioiden hallinta, 2) oman talouden suunnittelu, 3) finanssituotteiden valinta ja tuntemus sekä 4) talousasioiden seuraaminen (Atkinson ym. 2007; Kempson, Collard & Moore 2006). Kalmi ja Ruuskanen (2016a, 2016b) korostavat näiden lisäksi myös vakuutusosaamista yhtenä keskeisenä osa-alueena. Leskinen ja Raijaksen (2005) mukaan taloudellinen kyvykkyys ilmenee ja tulee näkyväksi arjen kulutuspäätöksissä. Tässä taloudellinen kyvykkyys on kuluttajaosaamisen (*consumer financial capability*) osa-alue. Leskinen ja Raijas korostavat taloudellisen kyvykkyyden merkitystä erityisesti tilanteissa, jossa rahoitusinstrumenttien monipuolistuminen haastaa perinteisiä kuluttamisen käytäntöjä. Heidän mukaansa kuluttajan taloudellinen kyvykkyys kehittyy kuluttajan eri elämäntilanteissa, ja siihen vaikuttaa mm. koulutus ja tulotaso. Suomen kielessä *kyvykkyys* on hieman kömpelö ja vähän käytetty termi.

Taloudellinen lukutaito (*financial literacy*) on runsaasti kansainvälisessä tutkimuksessa käytetty käsite. Yksinkertaisimmillaan taloudellisella lukutaidolla tarkoitetaan talouden peruskäsitteiden ymmärtämistä. Taloustieteessä (*economics*) on yleinen lähestymistapa, jossa taloudellisella lukutaidolla viitataan nimenomaan henkilökohtaisten talousasioiden hoitoon tarvittavaan tietämykseen ja ymmärrykseen (Lusardi & Mitchell 2014). Muussa kuin taloustieteellisessä kirjallisuudessa suosiota on sen sijaan saanut OECD:n (Atkinson & Messy 2012) lähestymistapa, jossa taloudellisella lukutaidolla ymmärretään niin taloudellista tietämystä kuin toimintaakin, sekä niihin liittyviä asenteita (Autio & Korteesalmi 2019). Taloudellisessa lukutaidossa korostuu yksilön kyky löytää, ymmärtää ja arvioida relevanttia taloudellista informaatiota, jota hän osaa hyödyntää päätöksenteossa sen taloudelliset seuraukset ymmärtäen sekä tietoisuus mahdollisista rahatalouden riskeistä (Mason & Wilson 2000; Braunstein & Welch 2002; Lusardi & Mitchell 2007; Remund 2010; Peura-Kapanen & Lehtinen 2011; Kalmi 2012). Kalmi ja Ruuskanen (2016a) puhuvat kuluttajien taloudellisesta lukutaidosta viitaten kuluttajien kyvykkyyteen ymmärtää henkilökohtaiseen tai kotitalouden taloudenhoitoon liittyviä asioita sekä kykyyn soveltaa taloudellisia tietoja käytännössä. Johnson ja Sherraden (2006) erottavat taloudellisen kyvykkyyden ja lukutaidon toisistaan näin: *kyvykkyyteen* liittyy siihen vaadittavat voimavarat, kun taas *lukutaito* viittaa toiminnallisiin kykyihin eli taitoihin, joita kehitetään.

Suomen kielessä on käytetty eniten termejä *talouslukutaito* ja *talousosaaminen* sekä rinnakkain näiden kanssa *taloudellinen lukutaito* ja *taloudellinen osaaminen*. *Osaamista* voidaan ajatella käännöksenä *capability*-termille. Termille *talousosaaminen* ei itse asiassa ole suoraa englannin- eikä myöskään ruotsinkielistä käännöstä tai vastinetta. **Talousosaaminen** muodostuu näin ollen taloustietämyksestä, käytännön taloustaidoista ja vastuullisesta taloudellisesta käyttäytymisestä elämäntilanteen vaatimalla tavalla taloudellisissa päätöksissä (Raijas, Uusitalo & Luukkanen 2012). Taloudellisessa osaamisessa tarvitaan ajantasaista ymmärrystä niin omista resursseista kuin niiden hallinnasta. Taloudellisen osaamisen katsotaan kehittyvän ajassa sekä muuttuvissa taloudellisissa ympäristöissä ja olosuhteissa, mikä tarkoittaa tietojen ja taitojen päivittämistä. (Peura-Kapanen & Lehtinen 2011.)

Taloudellinen hyvinvointi (*financial wellbeing*) pitää sisällään henkilökohtaiset ominaisuudet, toimeentulon, tiedot ja taidot, omaan talouteen liittyvät valinnat, näkemysten omasta taloudellisten asioiden hoitamisesta, taloudellisen toimintaympäristön ja yhteiskunnan toiminnan (Raijas 2008). Consumer Financial Protection Bureau (2015) mukaan taloudellinen hyvinvointi muodostuu kyvykkyydestä kontrolloida raha-asioita, selvittää taloudellisista kriiseistä ja huolehtia taloudellisten tavoitteiden saavuttamisesta sekä mahdollisuudesta tehdä taloudellisia valintoja, joilla voi nauttia elämästä.

Edellä esitellyt määritelmät olettavat yksilön toimivan rationaalisesti. Ne korostavat yksilön omaa vastuuta etsiä, ymmärtää ja arvioida taloudellista informaatiota päätöksenteon tueksi omassa elämäntilanteessaan ja vallitsevissa taloudellisissa olosuhteissa (ks. Braunstein & Welch 2002). Hänellä edellytetään olevan tähän tarvittava osaaminen (ks. Euroopan komissio 2007). Määritelmissä myös tiedot ja taidot ovat tiiviisti sidoksissa toisiinsa.

Tutkimustuloksia suomalaisten talousosaamisesta

Suomessa kansalaisten talousosaamista on tutkittu varsin vähän. Niin ikään tieteellisessä tutkimuksessa erityisesti talousosaamiseen on paneuduttu harvoin.

Kalmi ja Ruuskanen (2016a) tekivät vuonna 2014 kansallisen talouslukutaitokyselyn, joka toteutettiin haastattelemalla kasvatusten täysi-ikäisiä Suomen kansalaisia (N = 1 477). Kysely oli muokattu osin OECD:n vuoden 2011 talouslukutaitokyselystä, mutta sen avulla saatiin myös aineistoa, joka oli vertailukelpoista Lusardin ja Mitchellin (2011) kansainvälisen FLatWorld-aineiston kanssa. Vaikka kysymysten muotoilu poikkesi osin OECD:n kyselystä, se oli kuitenkin riittävän samankaltainen, jotta OECD pystyi ottamaan Suomen aineiston mukaan vuonna 2016 julkaistuun taloudellisen lukutaidon vertailuunsa (OECD 2016).

Verrattuna OECD-tutkimuksessa olleisiin maihin, suomalaisten taloudellinen lukutaito erityisesti tietämuskysymyksissä osoittautui verrattain korkeaksi. Poikkeuksen tästä teki kuitenkin inflaation määritelmä, jonka suomalaiset tiesivät selvästi useampia maita heikommin. Tosin tässä suomalaisen kyselypatteriston kysymys erosi OECD:n vastaavasta, ja siksi siihen saattoi olla vaikeampaa vastata. Myös taloudelliseen toimintaan liittyvissä kysymyksissä suomalaiset menestyivät hyvin tutkimuksen muihin maihin verrattuna, joskin suomalaiset tekevät budjetin muita maita harvemmin. Sen sijaan esimerkiksi säästämisessä suomalaiset menestyvät hyvin. Myös suomalaisten asenteet olivat säästäväisyyteen ja suunnitelmallisuuteen taipuvaiset monien muiden maiden asukkaisiin verrattuna. Suomalaisten vertailupisteet olivat yhtä suuret kuin OECD:n vuoden 2011 kyselyssä korkeimman pistemäärän saavuttaneen Brittiläisten Neitsytsaarten asukkaiden. Verrattuna OECD:n vuoden 2015 kyselyyn, suomalaisten pistemäärä oli toiseksi korkein heti Ranskan jälkeen. (OECD 2016.) Tulosten perusteella suomalaiset menestyivät talousosaamisessa todella hyvin kansainvälisesti. Kalmin ja Ruuskasen (2016a) tutkimuksessa ei pyritty selvittämään syitä tähän, mutta tutkijat arvelevat, että syyt liittyvät hyvään yleiseen koulutustasoon sekä korkeatasoiseen talousuutisointiin.

Kerätty aineisto mahdollisti taloudellisen lukutaidon vertailun eri demografisten ryhmien välillä Suomessa. Taloudellinen tietämys on vahvinta 30–60-vuotiailla, hyvätuloisilla, yrittäjillä, yliopistokoulutetuilla sekä miehillä. Taloudellinen toiminta (esim. laskujen maksaminen ajallaan, säästäminen) korreloi selvästi koulutuksen ja tulotason kanssa, kun taas toiminnan suhteen ei havaita juurikaan eroja miesten ja naisten tai yrittäjien ja palkansaajien välillä. Toimintaan vaikuttaa toki myös tulotaso ja korkean tulon tuomat mahdollisuudet, eikä pelkästään osaaminen.

Tämän kansallisen talouslukutaitotutkimuksen pohjalta on tehty jatkotutkimuksia, joissa aineistoa on tutkittu laajemmin täsmentävistä näkökulmista. Tarkastelemme näistä seuraavaksi neljää tutkimusta: 1) vakuutuslukutaito ja sen vaikutukset (Kalmi & Ruuskanen 2016b), 2) taloudellisen lukutaidon merkitys eläkkeelle varautumiseen (Kalmi & Ruuskanen 2018), 3) taloudellisen lukutaidon rooli yrittäjien eläkevakuuttamisessa (Järnefelt, Kalmi & Ruuskanen 2015) sekä 4) sukupuolten väliset erot taloudellisessa lukutaidossa sekä taloudelliseen lukutaitoon ja sukupuoleen liittyvät erot sijoitustoiminnassa (Kalmi, Lusardi & Ruuskanen 2017).

Suomalaisten vakuutuslukutaito

Kalmi ja Ruuskanen (2016b) laajensivat taloudellisen lukutaidon tarkastelun myös vakuutuslukutaitoon. Tämän tutkiminen mahdollistui, kun tutkijat sisällyttivät edellä esitettyyn vuonna 2014 tehtyyn suomalaistutkimukseen vakuutuslukutaitoa mittaavia kysymyksiä. Kysymyksistä 11 koski vakuutusten yleisiä ominaisuuksia ja vakuutusperiaatet-

ta sekä kolme koski itsearvioitua kykyä ymmärtää ja verrata vakuutusten eri ominaisuuksia. Aineisto sisälsi myös tietoa vastaajien ottamista vakuutuksista. Vakuutuslukutaitoa ei ole laajalti mitattu ja se on jäänyt vähemmälle huomiolle taloudellisen lukutaidon tieteellisessä keskustelussa. Tämä on sikäli yllättävää, sillä vakuutuksia pidetään usein vaikeaselkoisina ja monimutkaisina tuotteina, joiden ominaisuuksien ymmärtäminen parantaisi kuluttajan mahdollisuutta vertailla eri tuotteita ja valita oman riskiprofiilinsa kannalta sopivimpia tuotteita. Tässä mielessä kuluttajien riskienhallintavalmiuksien kohottamisella voisi olla merkittävä hyvinvointia lisäävä vaikutus.

Suomalaisten vakuutuslukutaito osoittautui korkeaksi. Pääasiassa samat tekijät kuin laajempaa taloudellista lukutaitoa selittivät korkeaa vakuutuslukutaitoa. Vakuutuslukutaito oli korkealla tasolla hyvin koulutetuilla, korkeammilla tulotasoilla, parisuhteessa olevilla ja oman asunnon omistajilla. Alhainen vakuutuslukutaito oli alemmilla tulotasoilla ja naisilla.

Kalmi ja Ruuskanen (2016b) vertasivat vakuutuslukutaitoa myös vakuutustuotteiden hankintaan. Poikkileikkausaineistossa on vaikea päätellä syy-seuraussuhdetta, mutta korkea vakuutuslukutaito korreloi vakuutustuotteiden omistamisen kanssa. Myös vakuutuslukutaidon osalta sukupuolten välillä oli eroja vakuutuslukutaidon ja vakuutusten hankinnan välillä. Vaikka naisilla oli alhaisempi vakuutuslukutaito, olivat he vakuuttaneet itsensä miehiä kattavammin. Myös yrittäjänä toimiminen lisäsi vakuutustuotteiden ottamisen lukumäärää. Ajaako esimerkiksi joidenkin vakuutustuotteiden pakollisuus kuluttajat ottamaan selvää vakuuttamisen periaatteista ja vakuutusten ominaisuuksista, vai johtaako näiden oppiminen hankkimaan enemmän vakuutuksia, on vielä selvittämätön tutkimuskysymys.

Koska vain muutamasta maasta oli saatavilla tämän tyyppistä tietoa, kansainvälinen vertailu ei ollut mahdollista. Suppeaan yhdysvaltalaiseen tutkimukseen verrattuna suomalaisilla oli yhdysvaltalaisia vastaajia korkeampi vakuutuksiin liittyvän osaamisen taso. Tämä oli mielenkiintoinen tulos, koska jotkut tutkijat (esim. Jappelli & Padula 2013) väittävät, että laaja sosiaaliturvajärjestelmä alentaa tarvetta hankkia taloudellista ja vakuutuslukutaitoa.

Suomalaisten varautuminen eläkkeelle jääntiin

Taloudellisen lukutaidon tutkimisen yksi keskeinen teema kansainvälisessä kirjallisuudessa on kuluttajien varautuminen eläkeikään (Lusardi & Mitchell 2007, 2011; Suomen osalta varhainen katsaus Maunu & Tenhunen 2010). Tämä kysymys on tärkeä erityisesti maissa, joissa eläkesäästäminen on yksilöiden omalla vastuulla tai joissa he voivat ohjata sijoituskohteiden valintaa. Suomen lakisääteisessä ansiosidonnaisessa järjestelmässä sekä säästämisen suuruus että sijoituskohteet ovat yksilön päätöksenteon ulkopuolella paitsi yrittäjillä määrän suhteen. Kalmin ja Ruuskasen (2018) kansallisessa haastattelututkimuksessa eläkeajan toimeentuloa kartoitettiin kuudella kysymyksellä. Siinä kysyttiin, oliko vastaaja koskaan miettinyt, paljonko eläkettä varten pitäisi säästää ja toteutuiko tämä käytännössä. Tutkimuksessa kysyttiin myös arvioita, milloin säästäminen pitäisi aloittaa ja kokiko vastaaja pystyvänsä ylläpitämään eläkkeellä tavoittelemansa elintason. Lisäksi kysyttiin, millaisilla vaihtoehtoisilla tavoilla eläke aika oli tarkoitus rahoittaa.

Kalmi ja Ruuskanen (2018) havaitsivat, että korkeampi taloudellinen lukutaito lisäsi merkittävästi eläkesäästämisen pohdintaa. Varsinaiseen varautumiseen taloudellinen lukutaito ei kuitenkaan vaikuttanut. Tämä tulos erosi erityisesti ns. liberaalien talouksien piirissä saaduista kansainvälisistä tuloksista, mutta myötäili Ruotsissa ja Uudessa Seelannissa saatuja tuloksia (Almenberg & Säve-Söderbergh 2011; Crossan, Feslier & Hurnard 2011). Näyttääkin siltä, että kollektiivisten eläkejärjestelmien maissa korkean taloudellisen lukutaidon omaavat kuluttajat eivät varaudu omaehtoisesti eläkkeisiin.

Eläkkeelle varautumisessa ja sen suunnittelussa löytyi kuitenkin kaksi tilastollisesti merkitsevää ryhmää: naiset ja yrittäjät. Naisten korkeamman aktiivisuuden ajateltiin heijastavan naisten pirstaloituneempaa työuraa, pienipalkkaisuutta ja ammattirakennetta.

Kalmin ja Ruuskasen (2018) havaitsemaa yrittäjien aktiivisuutta eläkeajan varautumisessa todennäköisesti selitti heidän mahdollisuutensa valita YEL-järjestelmässä oma eläkesäästämisen tasonsa. Tätä yrittäjien taloudellisen lukutaidon ja YEL-vakuutusten suhdetta tutkivat Järnefelt, Kalmi ja Ruuskanen (2015). Kalmin ja Ruuskasen aiemmin esitettyssä vuonna 2014 keräämässä aineistossa kysyttiin yrittäjien YEL-tulon ilmoittamista ja muuta varautumista eläkeikaan. Lisäksi kysyttiin syitä YEL-tulon määrittämiseen todellista tuloa alhaisemmaksi tai korkeammaksi. Noin 40 prosenttia vastaajista ilmoitti todellista alhaisemman tulon ja viidennes ilmoitti korkeamman. Aliraportointia perusteltiin vakuutusmaksun korkeaksi koetulla hinnalla, epäuskolla suomalaisen eläkejärjestelmän kestävyteen ja varautumisella vapaaehtoisten vakuutusten avulla eläköitymiseen. Aineiston tilastollinen analyysi paljasti sen sijaan vain kaksi tilastollisesti merkitsevää tekijää yli- ja aliraportointiin. Aliraportointia selitti vastaajan korkeat todelliset vuositulot. Sen sijaan korkean taloudellisen lukutaidon omaavilla yrittäjillä oli muita suurempi todennäköisyys ilmoittaa ylisuuri YEL-tulo eli säästää enemmän lakisääteisen järjestelmän kautta.

Sukupuolten väliset erot taloudellisessa lukutaidossa ja sijoitustoiminnassa

Kalmi, Lusardi ja Ruuskanen (2017) tarkastelivat miesten ja naisten taloudellisen lukutaidon eroja sekä niiden yhteyttä osallistumiseen osakemarkkinoille. Miesten naisia keskimääräisesti selvästi parempi taloudellinen tietämys tunnetaan hyvin ja se pätee useimmissa maissa (Klapper, Lusardi & van Oudheudsen 2015). Kalmi ym. (2017) havaitsevat tämän myös Suomessa. Itse asiassa Suomessa ero sukupuolten välillä on erityisen korostunut. Esimerkiksi kolmen ydinkysymyksen (inflaatio, korko, riskin hajautus) osalta 44 prosenttia miehistä osasi vastata oikein kaikkiin kysymyksiin, kun taas naisista vain 27 prosenttia vastasi niihin oikein. Miesten ja naisten välisen eron erityispiirre Suomessa on se, että se ei selity juuri millään normaalisti käytettävillä kontrollimuuttujilla. Esimerkiksi koulutuksen ja tulotason lisääminen selittäviksi muuttujiksi regressioyhtälöön ei kavenna tätä eroa. Koulutus on muuttuja, joka yleensä korreloi voimakkaasti taloudellisen lukutaidon kanssa, mutta koska suomalaisessa otoksessa miesten ja naisten koulutustasolla ei ole juuri eroa, niin koulutus ei selitä eroa. Miesten ja naisten tulotasolla taas on eroa, mutta naisten osalta tulotaso yllättäen ei korreloi taloudellisen lukutaidon kanssa, kun koulutuksen vaikutus on kontrolloitu. Kalmi ym. tekevät tutkimuksessaan Oaxaca-hajotelman käyttäen lukuisia tutkimuksessa käytettyjä selittäviä muuttujia. Tämän perusteella osoittautuu, että vaikka selittävät muuttujat ovatkin tilastollisessa yhteydessä taloudellisen lukutaidon tasoon, ne eivät pysty selittämään miesten ja naisten välistä taloudellisen lukutaidon eroa juuri lainkaan.

Kalmi ym. (2017) tarkastelevat lisäksi sitä, miten miesten ja naisten välisen taloudellisen lukutaidon erot vaikuttavat heidän sijoitustoimintaansa. Esim. van Rooij, Lusardi ja Alessie (2011) ovat havainneet, että taloudellinen lukutaito korreloi voimakkaasti ja positiivisesti osakesijoitusten kanssa. Erityisesti suorat sijoitukset ovat selkeästi yleisempiä miehillä kuin naisilla. Rahastosijoituksissa erot ovat pienempiä. Kalmi ym. (2017) havaitsevat, että tämä ero miesten ja naisten välisissä osakesijoituksissa häviää, kun taloudellisen lukutaidon merkitystä kontrolloidaan. Taloudellisen lukutaidon eroilla vaikuttaa siis olevan suuri vaikutus myös sijoituskäyttäytymisen eroihin miesten ja naisten välillä.

Antti Pellinen (2009) kehitti väitöskirjassaan taloudellisen kyvykkyyden mittarin suomalaisille sijoitusrahastoasiakkaille. Tutkimusaineisto kerättiin keväällä 2005 ja siinä oli

mukana 983 OP-Rahastoyhtiön sijoitusrahastoasiakasta. Tutkimuksessa sijoitusrahas-toasiakkaiden koulutus, sukupuoli ja erilaisten sijoitustuotteiden omistettu määrä selittivät parhaiten hyvää taloudellista kyvykkyyttä. Parhaiten taloudellista kyvykkyyttä selitti koulutus: korkeimmat kykypistemäärät olivat erityisesti yliopisto- ja korkeakoulutasoisen koulutuksen saaneilla. Miehet olivat keskimäärin taloudellisesti naisia kyvykkäämpiä. Taloudellista kyvykkyyttä lisäsi myös kokemus eli se, kuinka moneen eri sijoituskohteeseen oli sijoittanut. Pellinen totesi, että monien kyvyt eivät ole riittävät sijoituspäätösten ymmärtämiseen, vaikka kaikki sijoitusneuvontaa saaneet allekirjoittavatkin pankissa paperin, jolla he todistavat ymmärtäneensä kaiken. Tutkimus paljasti, että kyvykkäimpien sijoittajien tärkein tiedonlähde oli omatoiminen tiedon hankinta lehdistä ja internetistä, kun taas vähiten kyvykkäät luottivat pankin toimihenkilöön.

Finanssialan ja järjestöjen tekemät tutkimukset

Muita taloudellista osaamista käsitelleitä tutkimuksia ovat teettäneet finanssiala ja muutamat järjestöt. Finanssiryhmä OP teetti yhteistyössä Marttaliiton ja Takuusäätiön kanssa tutkimuksen suomalaisten suhtautumisesta oman talouden hallintaan (OP 2019). Tutkimuksen kohderyhmänä olivat 16–74-vuotiaat suomalaiset. Aineisto kerättiin verkossa Norstat-kuluttajapaneelissa toukokuussa 2019 ja siihen osallistui yhteensä 2 008 vastaajaa. Tutkimuksessa suomalaiset osoittautuivat olevan kiinnostuneita raha-asioista ja oman talouden suunnittelusta: kolmannes oli tästä erittäin kiinnostunut ja puolet melko kiinnostunut. Miehet olivat naisia kiinnostuneempia raha-asioista ja oman talouden suunnittelusta. Myös suuremmat tulot kasvattivat kiinnostusta. Omaan talouteen liittyvät suunnitelmat eivät kuitenkaan aina toteudu käytännössä, sillä vain kolmannes ilmoitti suunnittelevansa rahankäyttöään tarkasti ja reilu puolet jonkin verran. Nuoret, 16–24-vuotiaat, suunnittelivat omaa rahankäyttöään vähiten verrattuna muihin ikäryhmiin. Rahankäytön suunnitelmallisuus näytti kuitenkin nousevan selvästi iän myötä: 25–24-vuotiailla kiinnostus raha-asioista ja oman talouden suunnittelua kohtaan oli korkeimmillaan, mutta se ei välittynyt suoraan käyttäytymiseen. Lähipiiriä pidettiin tärkeänä tietolähteenä, sillä 64 prosentin mielestä lähipiiri oli merkityksellinen omaksuttaessa tietoa ja taitoja oman talouden suunnitteluun ja rahankäytön hallintaan. Kolmasosa luotti näissä asioissa pankkiin, neljäsosa työelämäänsä ja viidesosa jatko-opintoihin tai mediaan. Alle puolet, 40 prosenttia vastaajista ilmoitti säästävänsä säännöllisesti joka kuukausi. Mitä korkeammat tulot vastaajalla olivat, sitä säännöllisempää oli säästäminen. Ikäluokista 25–34-vuotiaat ilmoittivat säästävänsä muita ikäluokkia säännöllisemmin. Kuukausittain säästävät säästivät yleisimmin 50–200 euroa kuukaudessa ensisijaisesti pahan päivän varalle (59 % säännöllisesti säästäväistä) ja lomamatkoihin (41 %). Mitä enemmän vastaajalla oli tuloja, sitä enemmän hän säästi. Ikäluokista euromääräisesti eniten säästivät 55–74-vuotiaat. Neljä kymmenestä ei ole kuitenkaan varautunut millään tavalla yllättäviin menoihin, eikä esimerkiksi säästä eläkkeelle jäämistä varten.

Finanssiala ry (2019) on toteuttanut kotitalouksien rahankäyttöä käsittelevän tutkimuksen vuodesta 1979 lähtien 1–2 vuoden välein. Uusimpaan, puhelinhaastatteluna toteutettuun tutkimukseen osallistui marraskuun 2018 ja tammikuun 2019 välisenä aikana 2 500 iältään 15–79-vuotiaasta suomalaista. Tutkimuksessa ilmeni, että yli puolet suomalaisista suunnittelee omaa talouttaan korkeintaan puoleksi vuodeksi kerrallaan. Verrattuna edelliseen tutkimusajankohtaan (kevät 2017) lyhyen tähtäimen suunnittelu näytti lisääntyneen ja pitemmän tähtäimen puolestaan laskeneen. Raha-asioiden suunnittelu pidemmällä, vähintään vuoden tähtäimellä lisääntyy iän myötä ja on keskimääräistä suurempaa 25 vuoden iästä eteenpäin. Tämä tulos poikkeaa edellä esitellyn OP:n (2019) teettämän tutkimuksen tuloksista. Alle 25-vuotiailla talouden suunnittelu on hyvin lyhytjänteistä, sillä merkittävästi keskimääräistä suurempi osuus heistä suunnittelee talouttaan vain korkeintaan kuukaudeksi eteenpäin. Myös omia menojaan säännöllisesti

seuraavien osuus on laskenut. Merkitsevästi tavallisempaa omien menojen seuraaminen on yli 55-vuotiailla, joista lähes kolme neljäsosaa seuraa menojaan säännöllisesti. Keskimääräistä harvinaisempaa se on puolestaan alle 25-vuotiailla. Suomalaisista 60 prosentilla tulot ylittävät menot, eli heidän olisi mahdollista säästää. Näiden henkilöiden osuus on noussut vuodesta 2017. Tosin myös heidän osuutensa, joilla tulot ovat menoja pienemmät, on noussut. Heistä valtaosa tosin selviää säästöillään. Kaikki tulot menevät kulutukseen keskimääräistä useammin alle 25-vuotiailla ja 75–79-vuotiailla. Kiinnostus säästämistä ja sijoittamista kohtaan on kasvanut vuodesta 2015 lähtien, vaikka säästöjä tai sijoituksia omaavien osuus onkin hieman laskenut. Varautuminen pahan päivän varalle, halu kasvattaa varallisuutta sekä turvallisuushakuisuus korostuvat säästö- ja sijoituskohteiden valinnassa.

Suomen Pankin (2018) maksuneuvoston vuonna 2018 julkaisemaan e-kirjaseen koottiin maksuneuvoston perustaman talouslukutaitoryhmän jäsenten artikkeleita, joissa käsiteltiin talousosaamista eri näkökulmista. Kirjoitukset antoivat kattavan kuvan siitä, miten talousosaamista tulisi kehittää vastaamaan tulevaisuuden haasteisiin. Kirjoituksissa nostettiin esille teemoja, jotka on tarpeen tunnistaa tulevaisuuden talousosaamisessa. Yksi näistä teemoista oli maksamisen digitalisoituminen. Toinen keskeinen teema oli kaikille väestöryhmille eri elämänvaiheissa kuuluva hyvä talousosaaminen. Kolmas teema oli talousosaamista edistävien tahojen välisen yhteistyön kehittäminen ja koordinointi.

Kansainväliset vertailututkimukset

OECD-tutkimuksen (2016) lisäksi Suomi on ollut viime vuosina mukana ainakin kahdessa kansainvälisessä vertailututkimuksessa, jossa on käsitelty taloudellista osaamista.

Maailmanpankin ja Standard & Poorsin vuonna 2014 teettämässä kansainvälisessä tutkimuksessa *Financial Literacy Around the World* arvioitiin neljän eri kysymyksen (riskin hajauttaminen, inflaatio, koron laskeminen ja korkoa korolle -ilmiö) avulla kansalaisten taloudellista lukutaitoa 140 maassa (Klapper ym. 2015). Suomi sijoittui maiden joukossa kahdeksanneksi. Tutkimuksessa ilmeni, että suomalaisista keskimäärin 63 prosentilla on hyvä talouslukutaito. Suomalaiset ymmärtävät suhteellisen hyvin talousasioita, kun vertailukohtana on koko maailma, mutta ei tässä tutkimuksessa ollut tietämyksessä aivan terävintä kärkeä. Suomi sijoittui esimerkiksi tutkimuksessa mukana olleiden Ruotsin ja Tanskan taakse.

Toinen näistä tutkimuksista oli Intrumin kuluttajien maksamista selvittänyt kysely *European Consumer Payment Report*, jossa oli muodostettu taloudellisen hyvinvoinnin barometri (Intrum 2019). Kysely toteutettiin vuonna 2019 kaikkiaan 24 Euroopan maassa. Taloudellisella hyvinvoinnilla tarkoitettiin taloudellista turvallisuutta päivittäisten menojen huolehtimisessa ja talouden hallinnassa. Barometrissa taloudellinen hyvinvointi koostui neljästä eri osasta: laskujen ajoissa maksamisesta, luotottomuudesta, tulevaisuutta varten säästämisestä ja taloudellisesta lukutaidosta. Kukin neljästä osa-alueesta sai barometrissa pistemäärän 1–10. Barometrissa esitettiin kunkin maan taloudellisen hyvinvoinnin kokonaispistemäärä keskiarvona neljän osa-alueen pisteistä. Taloudellisen hyvinvoinnin kärkimaita olivat Saksa kokonaispistemäärällä 6,89, Itävalta 6,77, Ruotsi 6,72, Sveitsi 6,65 ja Suomi viidentenä pisteillä 6,55. Suomi sijoittui siis varsin hyvin tässä vertailussa. Raportissa tarkasteltiin vielä erikseen kutakin neljästä osa-alueesta maittain.

Laskujen ajoissa maksamisen osa-alueeseen liitettiin myös tulot: kuinka suuri osuus palkasta jää jäljelle kuukausittaisten laskujen maksun jälkeen ja kotitalouksien käytettävissä olevat bruttotulot henkeä kohti. Parhaimmat maat tässä tarkastelussa olivat Saksa pistemäärällä 7,82, Tanska 7,48 ja Itävalta 7,43. Suomi sijoittui seitsemänneksi pistemäärällä 7,07. Suomalaista jopa 46 prosenttia ilmoitti, että he olivat edellisen vuoden

aikana vähintään kerran jättäneet maksamatta laskujaan ajoissa. Useimmiten tosin ilmoitettiin olleen kyse yksittäisestä kerrasta, sillä 42 prosenttia maksamatta jättäneistä ilmoitti unohtaneensa maksun. Noin puolet (48 %) ilmoitti syyksi maksamattomuudelle rahan puutteen. Lähes puolet (49 %) suomalaisista katsoi lisääntyvien laskujen vaikuttavan kielteisesti hyvinvointiinsa ja 43 prosentin mielestä laskut kasvavat tuloja nopeammin.

Luotottomuuden osalta mitattiin luoton ottamista laskujen maksamiseen ja suhteessa kuukausituloihin sekä kotitalouksien bruttovelkaantumisasastetta. Parhaimmat maat tässä tarkastelussa olivat Unkari pistemäärällä 7,97 sekä Tsekki ja Viro 7,95. Suomi oli sijalla 15 pistemäärällä 7,29. Tarkastelu osoitti, että pitkälle kehittyneissä maissa kuluttajilla on paljon velkaa suhteessa tuloihin; Tanska oli vertailun viimeinen maa. Vaikka otetaan huomioon korkean velkaantumisen aiheuttamat riskit, on tämä tarkastelu hieman erikoinen, koska monissa kehittyneissä maissa kotitaloudet velkaantuvat eniten asumisesta, joka kasvattaa myös varallisuutta. Tosin kyselyssä ilmeni, että 31 prosenttia suomalaisista olivat ottaneet luottoa tai saavuttaneet luottokorttirajansa laskuja maksaessaan.

Tulevaisuutta varten säästämisen osalta mitattiin kuluttajien kykyä säästää kuukausittain, heidän kykyään säästää yllättäviä tilanteita varten ja kotitalouksien bruttosäästämisasastetta. Ruotsi sijoittui tässä ensimmäiseksi pistemäärällä 5,63, seuraavina olivat Sveitsi pistemäärällä 5,43 ja Saksa 5,40. Suomi oli vasta 19. sijalla pistemäärällä 4,09. Suomalaisista kuitenkin 63 prosenttia ilmoitti kykenevänsä säästämään joka kuukausi ja tämä oli heidän mukaansa parantunut edellisestä vuodesta. Vastaajista 55 prosenttia ilmoitti olevansa tyytymätön säästämäänsä määrään. Suomalaiset säästivät yllättäviin menoihin (62 %:lle pääasiallinen syy säästää), matkustamiseen (42 %), kulutukseen (38 %), tulojen laskemiseen (35 %) ja eläkkeelle jäämiseen (33 %). Ruotsalaiset sijoittuvat Suomeakin heikommin edellä esitellyssä velkaantumistarkastelussa, mutta voivat korjata tätä säästämisellä.

Taloudellisen hyvinvoinnin yhtenä osa-alueena oli siis taloudellinen lukutaito. Tässä mitattiin sitä, missä määrin kuluttajat ymmärtävät taloudellisia peruskäsitteitä ja säästämiseen liittyviä laskelmia.¹ Suomalaisilla kuluttajilla oli pistemäärällä 7,74 korkein finanssilukutaito näiden Euroopan maiden joukossa. Seuraavina maina tulivat Iso-Britannia ja Irlanti. Kyselyssä 82 prosenttia suomalaisista vastaajista osasi vastata oikein taloudellisten peruskäsitteiden määritelmiin. Lisäksi 92 prosenttia suomalaisista kuluttajista kertoi yrittävänsä opettaa lapsilleen rahan käsittelyä, mikä on korkein prosenttiosuus Euroopassa. Suomalaisista talousopetuksen tärkeimpänä lähteenä pidettiin omia vanhempia (52 %:lle vastaajista), koulua (37 %) sekä internetiä ja pankkia (31 %).

¹ Esimerkki kyselyn kysymyksestä: "Jos säästötililläsi olisi ollut 200 euroa, jolle saat 2 % koron, niin kuinka paljon sinulla olisi tilillä rahaa viiden vuoden jälkeen olettaen, ettet ole tallettanut tilille lisää rahaa tai tehnyt sieltä nostoja?"

Tutkimustuloksia nuorten talousosaamisesta

Suomi tarjoaa mielenkiintoisen kontekstin nuorten aikuisten taloudellisen elämänhallinnan ja taloudellisen itsenäistymisen siirtymävaiheen tutkimiselle. Suomalaisnuoret itsenäistyvät kansainvälisesti vertaillen hyvin varhain. Finanssikriisi vuonna 2008 ja sitä aiempi 1990-luvun lama aiheuttivat lisäksi haasteita nuorten aikuisten taloudelliselle itsenäistymiselle nuoriso kuitenkin pyrittä takaamaan nuorille mahdollisuus taloudelliseen itsenäistymiseen lapsuudenkodin taustasta ja elämäntilanteesta riippumatta. Uutena haasteena on kuluttajakäyttäytymisen siirtyminen enenevässä määrin digitaalisiin ympäristöihin, mikä vaatii uudenlaista talousosaamista. Tähän haasteeseen vastaa uusi monitieteinen Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama Digi-Consumers-tutkimushanke (2019–2022).

Suomessa ei ole nuorten, kuten ei muidenkaan väestöryhmien, talousosaamista säännöllisesti mitattu ja kansallista tutkimusta nuorten talousosaamisesta on ylipäättään hyvin vähän (Luukkanen 2012; Peura-Kapanen & Lehtinen 2011; Peura-Kapanen & Raijas 2009). PISA-tutkimuksessa on ajoittain yhtenä tutkittavana osa-alueena 15-vuotiaiden koululaisten taloudellinen lukutaito (OECD 2017). Tässä osiossa käsitellään paitsi talouteen liittyviä käsitteitä ja taitoja niin myös taloudelliseen päätöksentekoon tarvittavaa motivaatiota ja itseluottamusta. Viimeksi näitä tuloksia on julkaistu vuonna 2017. Toukokuussa 2020 julkaistaan uusimmat tulokset vuoden 2018 taloustaitoja mittaavasta osiosta, jossa myös Suomi oli ensimmäistä kertaa mukana.

Tieteellinen tutkimus

Tieteellistä tutkimusta Suomessa edustaa Rannan ja Salmela-Aron (2018) pitkittäistutkimus 24–27-vuotiaiden nuorten taloudellisen itseluottamuksen (*financial self-efficacy*) merkityksestä taloudelliseen käyttäytymiseen ja hyvinvoinnin rakentamiseen.² Tutkimuksessa tarkasteltiin taloudellisen kyvykkyyden kehitysmallin (Serido, Shim & Tang 2013) käytettävyyttä nuorilla aikuisilla Suomessa vuoden 2008 taloustaantumien jälkeen. Mallin sisältämän taloudellisen itseluottamuksen, taloudellisen käyttäytymisen sekä taloudellisen ja yleisen subjektiivisen hyvinvoinnin lisäksi tutkimuksessa huomioitiin nuorten aikuisten näkemys omasta taloudellisesta tilanteesta eli kokemus tulojen riittävydestä kulutukseen. Taloudellisen kyvykkyyden kehitysmallin toimivuus sai tukea aineistosta ja korosti taloudellisen itseluottamuksen tärkeyttä niin taloudelliselle käyttäytymiselle kuin taloudelliselle ja yleiselle subjektiiviselle hyvinvoinnille. Lisäksi tutkimus korostaa niin yksilön kuin vallitsevan yhteiskunnallisen taloudellisen tilanteen tärkeyttä taloudelliselle kyvykkyydelle ja hyvinvoinnille. Näkemys omasta taloudellisesta tilanteesta 24–25-vuotiaana oli epäsuorasti yhteydessä taloudelliseen ja yleiseen subjektiiviseen hyvinvointiin taloudellisen itseluottamuksen ja taloudellisen käyttäytymisen kautta. Toisin sanoen, nuorten aikuisten taloudellinen tilanne 24–25-vuotiaana ei ollut suoraan yhteydessä taloudelliseen käyttäytymiseen tai yleiseen subjektiiviseen hyvinvointiin kaksi vuotta myöhemmin eli 26–27-vuotiaana, vaan yhteys ilmeni taloudellisen kyvykkyyden eli taloudellisen itseluottamuksen ja taloudellisen käyttäytymisen yhteisvaikutuksesta.

² Tutkimus oli osa käynnissä olevaa *Finnish Educational Transitions (FinEdu) Studies* -pitkittäistutkimushanketta, joka on vuonna 2004 alkanut tutkimus, johon osallistui keskisuuren suomalaiskaupungin kaikki toisen vuoden lukiolaiset ja 9-luokkalaiset peruskoululaiset. Tässä tutkimuksessa käytettiin lukiolaistaustaisten nuorten (69 % naisia) antamia vastauksia vuodelta 2011 (24–25-vuotiaana) ja vuosien 2013–2014 aikana (26–27-vuotiaana). Postitse ja sähköisesti toteutettuun kyselytutkimukseen osallistui 70–74 % vastaajista (N = 418).

Toisessa suomalaisia nuoria aikuisia koskevassa tutkimuksessa (Ranta ym. painos-
sa; Helsingin Sanomat 9.1.2020) tarkasteltiin nuorten aikuisten kokemuksia taloudelli-
sista vaikeuksista ja niiden yhteyksistä sosiaalisiin suhteisiin, taloudelliseen kyvykkyy-
teen ja subjektiiviseen hyvinvointiin.³ Tutkimuksessa esitetään uutta nuorten aikuisten
taloudellista stressimallia (*Economic Stress Model in Emerging Adulthood, ESM-EA*)
nuorten aikuisten koetun taloudellisen ahdingon hyvinvointivaikutuksista. Tutkimus
osoitti, että nuorten aikuisten taloudelliset vaikeudet ja niiden aiheuttama taloudellinen
paine 23- ja 25-vuotiaana vaikuttivat negatiivisesti subjektiivisen hyvinvoinnin tasoon
vuosia myöhemmin 28-vuotiaana. Tärkeänä tuloksena tutkimus osoitti myös, että talou-
delliseen kyvykkyyteen sisältyvä yksilön luottamus siihen, että pystyy hoitamaan omia
raha-asioitaan, taloudellinen käyttäytyminen ja taloudellinen hyvinvointi suojaavat nuo-
ren aikuisen hyvinvointia talousvaikeuksien ikäviltä seurauksilta. Toisin sanoen todellisten
taloudellisten olosuhteiden lisäksi nuorten aikuisten oma näkemys talousasioiden
hoitamisesta oli yhteydessä heidän hyvinvointiinsa elämäntyytyväisyydellä ja masen-
nusoireiden ilmenemisellä mitattuna. Sen sijaan taloudellisella tilanteella ei ollut vaiku-
tusta sosiaalisten suhteiden laatuun mitattuna koetulla yksinäisyydellä ja sosiaalisen
yhteenkuuluvuuden tunteella.

Lehtinen (2017) totesi laadullisessa tutkimuksessaan nuorista 26–35-vuotiaista
asuntovelallisista, että nämä hoitivat talouttaan suunnitelmallisesti, varovaisesti ja sääs-
täväisesti. He olivat hankkineet tietoa ja käyttivät taitojaan sekä suhtautuivat myönteis-
esti talousasioihin. Heillä niin kulutus kuin velkaantuminen oli hallinnassa, koska he
ymmärsivät vastuunsa lainan takaisinmaksamisessa. Tämä toi nuorille itsevarmuutta
oman talouden hallinnassa eli asuntolainalla oli näin ollen voimaannuttava ja motivoiva
merkitys nuorten taloudenhoitoon. Suuri asuntolaina todennäköisesti hillitsi heillä uusien
lainojen ottamista. Asuntolainan hoitamisessa ja talousosaamisessa korostui nuorten
vastuullisuus, itsenäisyys, pitkäjänteisyys ja omien asioiden hallinnan tunne.

Nuorten talousosaamisen edistämistä eri toimijoiden taholta on tutkittu *Toimijat,
kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseksi (TOKATA)* -tutkimus-
hankkeessa. Tässä hankkeessa Luukkanen ja Uusitalo (2012) toteuttivat 15–26-vuo-
tiailla fokusryhmähaastatteluja (31 tilaisuutta, N = 177) vuonna 2011. Keskusteluissa
korostui taloudellisen osaamisen tukemiseen ja kehittämiseen keskittyvien tahojen tun-
nettuuden ja niistä saatujen mielikuvien tärkeä rooli sekä tiedon luotettavuuden ja eri-
laisten viestintäkanavien ja -tyylien hyödyntäminen erilaisissa käyttöyhteyksissä. Hank-
keeseen kuuluneessa Laura Luukkasen (2012, ks. myös Luukkanen & Raijas 2012) pro
gradu -tutkielmassa tarkasteltiin 15–20-vuotiaiden nuorten näkemyksiä taloudellisen
ympäristön toimijoiden vastuueroista ja tehtävistä sekä niiden ilmenemisen kanavista
ja tavoista nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseksi. Tutkimusta varten käytettiin
lukioista ja toisen asteen oppilaitoksista eri puolilla Suomea kerättyä fokusryhmien kes-
kusteluaineistoa. Tulokset osoittivat, että taloustietoa omaksutaan kotoa, koulusta ja
mediasta, mutta osan toimijoiden kohdalla ilmenee mielikuva- ja tunnettuusongelmia.
Nuoret toivoivat tiedon saatavuuden ja tahojen tunnettuuden lisäämistä ja eri näkökul-
mien esiintuomista tahojen yhteistyön kautta.

Vuoden 2015 Nuorisobarometri selvitti, mitä nuoret käsittävät talouden lukutaidolla.
Tutkimuksen perusjoukkona olivat 15–29-vuotiaat manner-Suomessa asuvat nuoret
(N = 1 894). Puhelinhaastattelut toteutettiin joulukuun 2014 ja helmikuun 2015 välisenä
aikana. Talouden lukutaidoksi nuoret mielsivät arkirutiineista selviämisen, oman talou-
den hallinnan ja omaan terveyteen liittyvät asiat. Tärkeä oli tunne siitä, että kykenee itse
tekemään päätöksiä elämän valinnoista ja pystyy vaikuttamaan oman elämänsä tilan-

³ Myös tämä tutkimus oli osa *Finnish Educational Transitions (FinEdu) Studies* -pitkittäistutkimushanketta. Nuorempaan
9-luokkalaisten tutkimuskohorttiin kuuluneet nuoret aikuiset (56 % naisia) vastasivat kyselylomakkeeseen vuoden 2008
taloustaantumisen jälkeen niin ikään vuonna 2011 (23-vuotiaana), vuosien 2013–2014 aikana (25-vuotiaana) ja vuosien
2016–2017 aikana (28-vuotiaana). Tutkimukseen osallistui 66–73 % vastaajista (N = 551).

teeseen. Talouden lukutaidossa nuoret pitävät tärkeänä kokea elämän hallinnan ja hyvinvoinnin tunteita. (Myllyniemi 2016.)

Raijas (2016) tutki vuoden 2015 Nuorisobarometri-aineistolla 15–29-vuotiaiden nuorten taloudellista käyttäytymistä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä. 15–29-vuotiaiden taloudellinen käyttäytyminen on hyvin heterogeenista: ikäryhmän nuorimmilla itsenäinen taloudenpito on vielä vähäistä, kun taas vanhimmat voivat olla jo perheellisiä, työssäkäyviä ja omistusasunnossa asujia. Taloudelliset resurssit vaikuttavat nuorten taloudellisen käyttäytymisen vaihteluun, mutta myös lapsuudenkodin olosuhteilla on selvä vaikutus. Lapsuudenkodin taloudelliset ongelmat ja siitä johtuva positiivisten esimerkkien puute voivat johtaa taloudenhallinnan ongelmiin nuorilla. On todennäköistä, että hyvät olosuhteet ja vanhempien malli tarjoavat nuorille hyvät valmiudet hoitaa omaa talouttaan ja pärjätä elämässä muutenkin. Lapsuudenkodin olosuhteilla näytti olevan vaikutusta sekä nuorten kokemaan taloudelliseen kuin yleiseenkin hyvinvointiin. Elämässä pärjäämisessä korostuivat nuoren omat henkiset resurssit ja valmius itsenäistymiseen ja taloudelliseen riippumattomuuteen varhaisessa vaiheessa. Taloudellisen hyvinvoinnin kivijalka suomalaisilla nuorilla on tulojen riittävyys menoihin, mihin vaikuttavat omat palkkatulot, taloudellinen riippumattomuus, arvio kotitalouden hyvästä toimeentulosta ja vakaa taloudellinen tilanne lapsuudenkodissa.

Opinnäytetyöt

Suomessa on tehty myös muutamia opinnäytetöitä nuorten talousosaamisesta. Anni Haradan (2013) pro gradu -tutkielma nuorten taloudellisen tiedon tarpeesta eri elämäntapahtumien aikana toteutettiin yhteistyössä Keskinäisen Vakuutusyhtiön Turvan kanssa. Kyselylomake- (N = 71) ja haastatteluaineisto (N = 8) kerättiin 18–28-vuotiailta nuorilta aikuisilta. Tulokset osoittivat, että nuoret aikuiset kokevat tarvitsevansa taloudellista tietoa eri elämäntilanteissa tai -muutoksissa, erityisesti lapsen saamisen ja asunnon oston yhteydessä. Nuoret kokivat kyvykkyytensä tehdä itsenäisiä taloudellisia päätöksiä vähentyvän ulkopuolisen tiedon tarpeen lisääntyessä.

Joonas Hirvonen (2018) on taloustieteen pro gradu -tutkielmassaan tutkinut nuorten talouslukutaitoa asuntosäästöpalkkiotilin (ASP-tilin) hallinnan ja taloudellisen päätöksenteon ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Tutkimusaineisto kerättiin 18–29-vuotiailta Jyväskylän yliopiston opiskelijoilta (N = 903) vuonna 2017. Tulokset korostivat itsehillinnan ja optimismin merkittävää roolia taloudellisen käyttäytymisen ja taloudellisen hyvinvoinnin taustalla. Myös taloustiedoilla oli positiivinen yhteys taloudelliseen hyvinvointiin, vaikka yhteyttä talouskäyttäytymiseen ei löytynyt. ASP-tili puolestaan nähtiin toimivan tärkeänä nuorten aikuisten itsehillintämekanismina.

Milla Puttosen (2017) opinnäytetyössä tutkittiin ammattikorkeakouluopiskelijoiden (N = 685) talouden lukutaidon tasoa. Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeella, jossa käsiteltiin opiskelijoiden tietämystä koron, inflaation ja riskin käsitteistä sekä heidän tapaansa keskustella taloudesta muiden kanssa. Tämän tutkimuksen mukaan opiskelijat arvioivat talouden lukutaitonsa tyydyttäväksi. Liiketalouden opiskelijat uskoivat omaan osaamisensa muiden alojen opiskelijoita enemmän, mutteivat nousseet muita paremmiksi talouden lukutaidossaan. Miehet uskoivat omiin taitoihinsa naisia enemmän ja opiskelijat, jotka olivat keskustelleet raha-asioista, pärjäsivät kyselyssä parhaiten.

Maria Kankkusen (2019) opinnäytetyössä suunniteltiin nuorille aikuisille tarkoitettu taloudenhallinnan mobiilisovellus yhteistyössä Takuusäätiön ja Marttaliiton *Rahat riittää!*-hankkeen kanssa. Nuorten aikuisten talouteen ja taloudelliseen käyttäytymiseen liittyvää tietoa kerättiin teemahaastatteluilla (N = 7), WhatsApp -viestisovelluksella (N = 5) ja kyselyllä (N = 130). Tutkimus osoitti, että perheen ja ystävien vaikutus rahankäyttöön ja taloudenhallintaan on suurta, mutta niiden vaikutus vaihtelee eri tilanteissa ja henkilön osaamisen mukaan. Aikakäsitys vaikutti merkittävästi suhtautumisessa kulutukseen: oliko kyse nykyhetkestä vai talouden suunnittelusta pidemmällä aikavälillä. Kehitetyn

sovelluksen avulla pyrittiin vahvistamaan talousosaamisen tunnetta ja itsekontrollia sekä kykyä reflektoida omaa talouteen liittyvää toimintaa.

Pankkien toteuttamat tutkimukset

Useat suomalaispankit ovat teettäneet tutkimuksia nuorten talousosaamisesta. Danske Bankin (2019a) *Oma talous haltuun* -kyselytutkimuksessa oli kaksi kohderyhmää: 15–29-vuotiaat nuoret (N = 502) ja 15–29-vuotiaiden nuorten vanhemmat (N = 504). Kohderyhmän kokonaistuloksessa keskimääräinen virhemarginaali on noin $\pm 3,9$ prosenttiyksikköä suuntaansa. Kyselytutkimus toteutettiin nettikyselyinä YouGovin kuluttajapaneelissa. Kyselytutkimuksessa selvitettiin näkemyksiä nuorten suomalaisten talousosaamisen tilasta. Tutkimustulosten mukaan kolmannes 15–29-vuotiaista suomalaisnuorista ajattelee, että nuorten talousosaaminen on jokseenkin hyvällä tasolla, mutta heikentyneen hieman parin viime vuoden aikana. Joka neljäs kokee oman talousasioiden osaamisensa jokseenkin tai erittäin huonoksi. Koulutustaustan mukaan jaoteltuna 27 prosenttia ammattikoululaisista uskoo taloustaitojensa olevan vähintään jokseenkin hyvällä tasolla, kun lukiolaisista tämä osuus on 40 prosenttia. Perheen pienituloisuus pienentää nuorten uskoa omaan talousosaamiseen. Nuorten usko omaan talousosaamiseen heikentyy iän myötä: 15–18-vuotiaista lähes puolet uskoi taitojen olevan vähintään jokseenkin hyvällä tasolla, 26–29-vuotiaista vain 23 prosenttia. Tämä tulos ilmentää taloudellisen lukutaidon kartuttamisen tarvetta tässä elämänvaiheessa. Huonoimmaksi osaamisensa arvioivat 18–20-vuotiaat eli juuri kriittisessä taloudellisen itsenäistymisen vaiheessa olevat nuoret. Nuorten vanhemmat olivat hieman positiivisempia nuorten talousasioiden osaamisen suhteen kuin nuoret itse: vanhemmista 52 prosenttia uskoi nuorten talousosaamisen olevan vähintään jokseenkin hyvällä tasolla. Vanhemmat kokivat nuorten talousosaamisen parantuvan iän myötä, vaikka nuoret itse kokivat tilanteen olevan päinvastoin. Tulojen vaikutus nuorilla ja vanhemmilla oli yhtäläinen: hyvätuloisista vanhemmista 61 prosenttia uskoi nuorten talousosaamisen olevan vähintään jokseenkin hyvällä tasolla.

Danske Bankin kyselytutkimuksessa kartoitettiin myös nuorten osaamista talouteen liittyvissä käsitteissä (Danske Bank 2019b). Kysytyistä käsitteistä nuoret katsoivat hallitsevansa parhaiten velan (51 % tuntee käsitteen erittäin hyvin) ja pikavipin (48 % tuntee käsitteen erittäin hyvin). Sukupuolieroja ilmeni esimerkiksi korkoa korolle -käsitteen hallinnassa, jonka nuoret miehet kokivat hallitsevansa paremmin kuin nuoret naiset. Kriittimpiä oman osaamisensa suhteen olivat juuri täysi-ikäisyyden saavuttaneet 18–20-vuotiaat. Erityisesti pikavippi- ja korkoa korolle -käsitteissä he olivat muita ikäryhmiä epävarmempia. Nuoret aikuiset, joilla oli omia sijoituksia, olivat muita varmempia käsitteiden hallinnassa erityisesti sijoittamisen ja korkoa korolle -käsitteissä. Ammattikoulussa opiskelleet nuoret aikuiset kokivat hallitsevansa mainitut käsitteet heikommin kuin lukiolaistaustaiset nuoret aikuiset. Vanhempien näkemys lastensa käsitteiden hallinnasta oli kriittisempi. Nuorten vanhemmat uskoivat, että pojat hallitsevat sijoittamisen käsitteen paremmin kuin tytöt. Suurituloisemmat vanhemmat uskoivat lapsensa hallitsevan erityisesti sijoittamisen ja korkoa korolle -käsitteet useammin kuin pienituloisemmat vanhemmat. Kolme neljästä nuoresta pitää vanhempiaan vähintään melko pätevinä puhumaan raha-asioista. Vanhempien käsitys omasta pätevyystään oli hyvin samanlainen nuorten näkemyksen kanssa.

Säästöpankin (2019) teettämä vuosittainen Säästämisbarometri toi esiin kuinka nuoret 18–29-vuotiaat nuoret ovat entistä kiinnostuneempia rahasta ja taloudenhallinnasta. Koko väestön kattaneen kuluttajapaneelin Internet-haastatteluun (18–69-vuotiaat, N = 1 629) osallistuneista nuorista aikuisista yli puolet (58 %) on jo aloittanut säästämisen tai sijoittamisen tai suunnittelee sitä. Vastaajat eivät kuitenkaan kokeneet omaavansa riittäviä taloustaitoja.

Muut tutkimukset

Nordnet, Talous ja nuoret TAT, Suomen Ekonomit ja Suomen kauppakorkeakoulut (ABS) ry (2019) toteuttivat vuonna 2019 nuorten talousosaamiseen liittyvän kyselytutkimuksen, johon vastasi 1 001 yli 18-vuotiasta suomalaista (virhemarginaali +/-3 prosenttiyksikköä). Yli puolet (56 %) vastaajista koki nuorten talousosaamisen olevan jokseenkin tai erittäin huonolla tasolla. Vain kolmannes koki nuorten talousosaamisen olevan jokseenkin hyvällä tai erittäin hyvällä tasolla. Yli puolet (51 %) vastaajista oli myös sitä mieltä, että oman talouden hallinta on tärkein aihealue nuorten talousosaamisessa ja siihen pitäisi erityisesti panostaa. Seuraavaksi tärkeimpänä pidettiin lainoja (13 %). Säästämistä ja sijoittamista piti tärkeänä joka kymmenes (9 %), kestäväää kuluttamista (8 %) tai rahan tienäämistä (6 %) varsin harva. Suomalaisten mielestä kodilla tulisi olla ensisijainen vastuu nuorten talousosaamisen parantamisesta (39 %). Noin kolmannes vastaajista oli sitä mieltä, että suurin vastuu tulisi olla koululla ja vain 15 prosenttia näki vastuun olevan nuorilla itsellään.

Talous ja Nuoret TAT (2018) toteutti tutkimuksen *Nuorten talousosaaminen 2018* suomalaisnuorten talousosaamiseen liittyvistä asenteista ja toiveista. Tutkimukseen osallistui 648 nuorta, joista 71 prosenttia oli naisia, 67 prosenttia opiskeli lukiossa ja 49 prosenttia oli 17–18-vuotiaita. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että talousasiat kiinnostavat nuoria. Yli puolet (57 %) nuorista oli kiinnostunut talousasioista, pojat tyttöjä enemmän. Enemmistö (64 %) nuorista hoiti raha-asiansa itse, erityisesti pojat ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevat. Yli puolet nuorista ei suunnitellut rahankäyttöään, mutta lähes puolella (48 %) oli säästöjä tai sijoituksia. Nuoret halusivat parempia taloustaitoja: 76 prosenttia nuorista, erityisesti lukiolaiset, halusi parantaa omaa talousosaamistaan ja 22 prosenttia tytöistä oli huolestuneita oman talousosaamisensa tasosta. Nuoret nostivat taloustaitojen opettamisen tärkeäksi tehtäväksi suomalaiselle koululle mutta vain 21 prosenttia nuorista totesi koulun tällä hetkellä tarjoavan heille riittävät talousosaamisen valmiudet. Talousosaaminen jää nuorten mielestä selvästi jälkeen muista koulun opettamista taidoista. Myös opettajat jakavat toiveen koulun roolista talousosaamisen tuottajana. Tämä kävi ilmi *Opettajien talousosaaminen 2019* -kyselytutkimuksessa, johon osallistui 749 opettajaa ja 60 luokanopettajaopiskelijaa elo-syyskuussa 2018 (Talous ja Nuoret TAT 2019). Suurin osa (64 %) opettajista oli huolissaan nuorten talousosaamisen tasosta. Vain vajaa kolmannes (29 %) opettajista ajatteli koulun tarjoavan riittävät talousosaamisen valmiudet nuorille.

Taloudellinen tiedotustoimisto ja Suomen Lukiolaisten Liitto teettivät *Tykkää taloudesta!* -tutkimuksen, jossa syksyllä 2011 kohdennettiin sähköinen lomakekysely 15–30-vuotiaille (N = 5 103). Tutkimuksessa selvitettiin nuorten taloudellisen tietämyksen tasoa, oman talouden hoitamista ja taloudelliseen tulevaisuuteen suhtautumista. Tutkimuksessa nuoret ilmoittivat olevansa varsin vastuullisia rahankäytössään. Nuoret pitivät säästämistä tärkeänä, vaikka eivät sitä tehneetkään. Pikavippeihin suhtauduttiin hyvin kielteisesti ja maksuhäiriömerkintöihin vakavasti. (Thuneberg, Koivukangas & Vesänen 2011.)

Tutkimuksessa ilmeni, että isolla osalla nuorista oli melko pessimistinen näkemys Suomen taloudellisesta tulevaisuudesta, mutta omaan pärjäämiseen kuitenkin luotettiin. Monet tutkimukseen osallistuneista nuorista uskoivat itse pärjäävänsä, vaikka muilla menisi huonosti. Vanhempien taloudellinen menestys erotteli nuoria. Hyvin toimeentulevien vanhempien lapsilla oli säästöjä, heillä ei ollut opintolainaa, he keskustelivat muita useammin taloudesta ja rahankäytöstä vanhempiensa kanssa, he luottivat pärjäävänsä taloudellisesti, ja he myös luottivat Suomen talouden suotuisaan kehitykseen selvästi muita enemmän. Vanhempien taloudellinen tilanne heijastuu heidän lapsiinsa sekä saadun taloudellisen tuen muodossa että asennetasolla. Jos vanhempien taloudellinen tilanne on heikko, on nuorten vaikeampi nähdä omaakaan taloudellista tulevaisuuttaan myönteisesti kehittyvänä, ja myös näkemys koko maan taloudellisesta tulevaisuudesta

on kielteisempi kuin hyvin toimeentulevien lasten vanhemmilla. Kaikki nuoret eivät siis saa kotoaan riittävästi tukea ja opastusta talouden hallintaan. Nuoret halusivat oppilaitoksista erityisesti käytännön tietoa oman talouden hallintaan, samoin kuin enemmän konkreettista ja ajankohtaista talousasioiden opetusta. (Thuneberg, Koivukangas & Vesanen 2011.)

Tutkimustuloksia koulujen talousopetuksen vaikutuksesta

Koulujen talousopetuksesta on keskusteltu viime aikoina paljon. Talousasioita opetetaan pääosin yhteiskuntaopissa, mutta myös muissa oppiaineissa (erityisesti kotitaloudessa ja matematiikassa) sekä myös oppiaineiden rajat ylittävänä ilmiöopetuksena. Talousopetuksen asema on viime vuosina vahvistunut esimerkiksi sitä kautta, että yhteiskuntaopin opetuksen laajennettua alakouluun, oppilaat saavat talousopetusta jo neljänneltä luokalta alkaen. Samalla erilaiset aktiivisen ja pelillisen oppimisen muodot, joita tarjoavat usein koulujen ulkopuoliset tahot, ovat saaneet laajempaa suosiota. Keskeinen esimerkki tästä on Talous ja nuoret TATin lanseeraamat ala- ja yläkoulun *Yrityskylät*. Toisaalta joidenkin mielestä nämä toimenpiteet eivät ole riittäviä, vaan taloustiedon pitäisi olla kouluissa kokonaan oma oppiaineensa.

Kalmi, Maliranta ja Alanko (2019) tarkastelevat artikkelissaan talousopetuksen erilaisia tavoitteita ja järjestämisen mahdollisuuksia. Heidän keskeinen argumenttinsa on se, että vaikka taloustieto onkin kohtuullisessa määrin peruskoulujen oppimäärässä esillä, siltä puuttuu tällä hetkellä yhtenäinen teoriaperusta, mikä hämärtää opetuksesta saatavaa viestiä. Yhdysvaltalaisiin esimerkkeihin nojautuen he esittävät, että taloustieteestä johdettuja sisältöjä voidaan hyvin soveltaa peruskouluissa, alakoulut mukaan lukien. Tämän toteuttaminen Suomessa vaatisi muutoksia opettajainkoulutukseen sekä opettajien täydennyskoulutukseen. Taloustiedon eriyttäminen omaksi oppiaineekseen puolestaan edellyttäisi todennäköisesti isoja muutoksia taloustieteen opetukseen, jos osa taloustiedettä pääaineenaan lukevista suuntautuisi opettajan tehtäviin.

Ennen kuin tulokset 15-vuotiaiden talousosaamisesta PISA-kyselyn pohjalta ovat saatavilla, niin vertailevaa tietoa suomalaisnuorten talousosaamisesta muunmaalaisiin verrattuna ei ole olemassa. Erilaisten aktiivisten opetuksen interventioiden vaikuttavuudesta on sen sijaan jonkun verran tutkittua tietoa olemassa. Kalmi (2018a) tutki Yrityskylän oppimistuloksia tutkimuksessaan, johon osallistui 902 alakoululaista viideltä eri paikkakunnalta. Tutkimuksessa ei ollut varsinaisesti kontrolliryhmää, vaan samojen oppilaiden tietämystä mitattiin ennen ja jälkeen intervention, joka oli vierailu Yrityskylässä sekä tätä edeltävät valmistelevat oppitunnit. Interventio suoritettiin eriaikaisesti eri paikoissa, jolla pystyttiin osin kontrolloimaan yleisen kypsyymisen vaikutusta tuloksiin. Tutkimus tehtiin lukuvuonna 2014–2015, ennen talousopetuksen aloittamista alakouluissa. Tulokset osoittivat, että tietämys nousi merkitsevästi intervention jälkeen. Kun oikeiden vastausten lukumäärä ennen koulutusjaksoa oli keskimäärin 11,5/20 kysymyksestä monivalintatehtävissä, se nousi 13,5/20 oikeaan vastaukseen. Yrityskylä oppimisympäristönä sai myös oppilailta hyvin myönteistä palautetta. Raportoituun säästämis-käyttäytymiseen interventiolla ei kuitenkaan ollut vaikutusta.

Kalmi (2018b) tutki *Oma Onni*-oppimisympäristön vaikutusta yläkoululaisten talousoppimiseen kahden eri lukuvuoden (2014–2015 ja 2015–2016) aikana. *Oma Onni* on koulutusyhtymä SEDU:n suunnittelema pelillisyyteen nojautuva verkko-oppimisympäristö, jonka kehitystä on tukenut Oma Säästöpankin omistajatahoina toimivat säästöpankkisäätiöt. Ohjelma on käytössä Oma Säästöpankin toiminta-alueella, alun perin erityisesti Etelä-Pohjanmaalla, mutta on nyt käytössä muillakin alueilla Suomessa. Tutkimukseen osallistui kumpanakin vuonna yli 1 500 yläkoululaista Etelä-Pohjanmaan ja Poh-

janmaan maakuntien suomenkielisistä kouluista. Suurin osa Etelä-Pohjanmaan kouluista osallistui pelilliseen interventioon (Onni-ohjelmaan), kun taas Pohjanmaan koulujen sekä pienempi osa Etelä-Pohjanmaan koulujen oppilaista oli kontrolliryhmänä. Tutkimustulokset osoittivat, että oppimistulokset tietämyksen suhteen paranivat enemmän interventioryhmässä kuin kontrolliryhmässä. Säästämiskäyttötymisen osalta näiden kahden ryhmien välillä ei ollut muutosta.

Kalmi ja Rahko (2020) tutkivat pelillisen oppimisen vaikutuksia yläkouluissa kolmella pelillisellä ohjelmalla: Yrityskylä Yläkoulu, Oma Onni sekä Money Flow Challenge. Aineistoa he keräsivät yli 40 koulusta eri puolilta Suomea. Lopullisessa aineistossa oli vastauksia 640 oppilaalta. Vanhempien myöntämän tutkimusluvan puuttuminen rajoitti tässä tutkimuksessa aineiston kokoa. Oppilaat osallistuivat joko yhteen, kahteen tai ei yhteenkään mainituista interventioista. Viimeinen ryhmä toimi kontrolliryhmänä. Tämän tutkimuksen tulokset olivat hyvin samansuuntaisia kuin kahdessa edellä mainitussa tutkimuksessa. Vaikutukset taloudelliseen tietämykseen olivat suurempia, kun opiskelijat osallistuivat johonkin pelilliseen interventioon sen sijaan, että olisivat osallistuneet vain tavanomaiseen opetukseen. Vaikutukset olivat vieläkin suurempia, jos henkilö oli osallistunut kahteen pelilliseen ohjelmaan. Pelilliset ohjelmat lisäsivät osaamista sekä henkilökohtaisessa taloudenhallinnassa että yritys- ja makrotalouden asioissa. Lisäksi taloudelliseen tietämykseen vaikutti mm. koulumenestys (+), rahasta puhuminen kotona (+) sekä vanhempien taloudellinen lukutaito (+). Tässäkin tutkimuksessa ei havaittu eroja ryhmien välillä itseraportoidussa säästämiskäyttötymisessä.

Ylipäätään tulokset Suomessa näiden kolmen edellä esitellyn tutkimuksen perusteella ovat hyvin samankaltaisia kuin kansainvälisestikin on havaittu (Kaiser & Menkhoff 2019): talouskoulutuksella on merkittäviä vaikutuksia taloudelliseen tietämykseen. Suuruusluokaltaan nämä vaikutukset ovat verrattavissa mihin tahansa oppiaineeseen, kuten matematiikkaan tai kieliin. Ajatus siitä, että taloutta ei voi opettaa, on enemmän myytti kuin totta. Vaikutuksia käyttötymiseen on vaikeampaa tarkastella johtuen siitä, että koululaiset huoltajiensa luona asuessaan harvoin tekevät itsenäisiä taloudellisesti merkittäviä päätöksiä. Nämä vaikutukset näkyvät oletettavasti vasta vuosien päästä. Kaiser ja Menkhoff (2019) havaitsivat meta-analyyssissään, että talousopetukseen liittyy johdonmukaisesti positiivisia vaikutuksia, mutta ne ovat niin pieniä, että yksittäisissä tutkimuksissa otoskoko pitää olla huomattavan suuri, että vaikutus on tilastollisesti merkitsevä. Meta-analyyssissä tämä vaikutus kuitenkin havaitaan.

Koulujen lisäksi erilaisia hankkeita nuorten talousosaamisen edistämiseksi on paljon (esim. Danske Bankin, Nordean ja OP:n yhteinen, Helsingin Diakonissalaitoksen koordinoima *Taloustaitohanke*, Danske Bankin ja Nuori yrittäjyys ry:n *Oma talous hal- tuun*, Takuusäätiön ja Marttaliiton *Rahat riittää* ja Finanssiala ry:n, Nuorten Akatemian, FINEn ja Kelan *Vakuuttaak(k)o?* - vakuutustyöpajat), mutta niiden vaikuttavuutta ei ole tutkittu.

Yhteenveto

Mitä suomalaisten talousosaamisesta voidaan siis edellä esiteltyjen tutkimusten ja selvitysten perusteella sanoa? Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalaisten talousosaaminen näyttäisi hyvältä, minkä voidaan katsoa johtuvan korkeasta koulutustasosta. Kansainväliset vertailut ovat tosin myös osoittaneet talousasioissa tietämyksessä ja käyttäytymisessä aukkoja.

Suomalaiset ovat pääsääntöisesti kiinnostuneita raha-asioista. Kiinnostus tosin vaihtelee erilaisilla kuluttajilla: miehet ovat naisia kiinnostuneempia talousasioista, samoin kuin korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset. Raha-asioiden suunnittelu on kuitenkin usein lyhytjänteistä. Suomalaiset ovat kiinnostuneita säästämisestä, mutta kyselytutkimukset osoittavat, että noin neljä kymmenestä suomalaisista ei varaudu tulevaisuuteen säästämällä tai heidän menonsa ylittävät tulot. Säästäminen on yleisempää niillä, joilla on siihen varaa eli hyvätuloisilla. Myös maksuhäiriömerkintöjen voimakas kasvu kertoo taloudenhallinnan ongelmista osalla kuluttajista.

Pankit ja monet järjestöt ovat selvittäneet runsaasti erityisesti nuorten talousosaamisen tilaa. Nämä tahot ovat esittäneet yhteisenä huolenaiheena nuorten oman näkemyskykynsä heikosta talousosaamisestaan. Nuoret ovat myös kokeneet, etteivät ole saaneet talousasioihin riittävästi opetusta. Kotien opetustaitoihin luotetaan varsin vankasti. On myös havaittu, että lapsuudenkodin turvalliset olosuhteet ja vanhempien esimerkillinen malli tarjoavat nuorille hyvät valmiudet hoitaa omaa talouttaan ja pärjätä elämässä muutenkin. Näin ollen nuorilla on erilaiset lähtökohdat hoitaa omaa talouttaan.

Taloudellinen osaaminen liittyy monen eri päätöksenteon alueelle ja sillä voidaan ajatella olevan eri tasoja. Taloudellista osaamista tarvitaan usein tapahtuviin arjen ostoksiin, mutta myös säästämiseen, sijoittamiseen, lainanottoon ja vakuuttamiseen. Erilaisilla kuluttajilla eri elämänvaiheissa ja tulotasoilla vaatimukset talousosaamiselle vaihtelevat. Monet tahot ovat alleviivanneet nuorten ja nuorten aikuisten talousosaamisen tärkeyttä, vaikka tosiasiallisesti talousosaamisen vahvistaminen on tärkeää elämänkaaren kaikissa vaiheissa ja muutoksissa.

Vaikka talousosaamisen tieteellisellä tutkimuksella on vahvat perinteet maailmalla, ei Suomessa tämän alueen tutkimus ollut kovinkaan yleistä. Tässä raportissa esittelimme Suomessa tehdyt akateemiset tutkimukset. Suomessa on tehty tutkimusta myös talousosaamisesta eri konteksteissa, kuten vakuuttamisen ja eläkeikään varautumisen yhteydessä. Myös tutkimustulokset yksilön ja vallitsevan yhteiskunnallisen taloudellisen tilanteen merkityksestä nuorten taloudelliseen kyvykkyyteen ja hyvinvointiin ovat mielenkiintoisia ja merkityksellisiä avauksia. Nämä tutkimukset osoittivat myös taloudellisen itseluottamuksen tärkeyden taloudellisten haasteiden hyvinvointivaikutuksissa. Taloudellinen itsetunto korostuu etenkin kriittisessä taloudellisen itsenäistymisen elämänvaiheissa. Niin ikään kouluissa tehdyt kokeilut talousopetuksen vaikutuksesta ovat tuottaneet hyviä tuloksia. Tätä tutkimusosaamista olisi hyvä hyödyntää myös erilaisten hankkeiden vaikuttavuuden tutkimisessa.

On suuri puute, että kattavaa ja koko väestöä koskevaa talousosaamisen tutkimusta ei ole tehty. Ainoa tämän kaltainen tutkimus tehtiin vuonna 2014. Jatkossa olisikin tärkeää tehdä aika ajoin koko väestöä kattavaa haastattelututkimusta kansalaisten talousosaamisesta.

Tätä raporttia kirjoitettiin koronapandemian aikaan, joka keikautti reaalielämässä monen ihmisen taloutta ja toi ajankohtaiseksi taloudenhallinnan taidot – kuinka sopeuttaa kulutus äkillisesti tippuviin tuloihin? Koronapandemia osoitti taas kerran sen, kuinka tärkeää kuluttajan taloudessa on etukäteen suunnittelu ja riskeihin varautuminen. Parhaiten varautuneita tässäkin ovat henkilöt, joilla on vararahasto olemassa, joiden velkaantuminen on ollut hallittua ja jotka eivät sijoitustoiminnassaan ole ottaneet velkavetoisesti voimakasta riskiä.

Lähteet

Almenberg, J. – Säve-Söderbergh, J. (2011) **Financial literacy and retirement planning in Sweden**. Journal of Pension Economics and Finance 10, 585–598.

Atkinson, A. – McKay, S. – Collard, S. – Kempson, E. (2007) **Levels of financial capability in the U.K.** Public Money & Management 27, 29–36.

Atkinson, A. – McKay, S. – Kempson, H.E. – Collard, S. (2006) **Levels of financial capability in the UK: Results of a baseline survey**. Financial Services Authority. London.

Atkinson, A. – Messy, F-A. (2012) **Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/ International Network on Financial Education (INFE) pilot study**. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15.

Braunstein, S. – Welch, C. (2002) **Financial literacy: An overview of practice, research, and policy**. Federal reserve bulletin. November 2002.

Consumer Financial Protection Bureau (2015) **Financial Well-Being: The Goal of Financial Education**. Iowa City, IA: Consumer Financial Protection Bureau, Report. http://files.consumerfinance.gov/f/201501_cfpb_report_financial-well-being.pdf [viitattu 16.3.2020]

Crossan, D. – Feslier, D. – Hurnard, R. (2011) **Financial literacy and retirement planning in New Zealand**. Journal of Pension Economics and Finance 10, 619–635.

Danske Bank (2019a) **Millainen on suomalaisten nuorten talousosaaminen? Vanhempien ja nuorten näkemykset eroavat**. <https://danskebank.fi/sinulle/artikkelit/2019/03/millainen-on-suomalaisten-nuorten-talousosaaminen> [viitattu 16.3.2020]

Danske Bank (2019b) **Tuntevatko nuoret pikavipin, koron ja velan?** Danske Bank kysyi tätä nuorilta ja heidän vanhemmiltaan. <https://danskebank.fi/sinulle/artikkelit/2019/03/tuntevatko-nuoret-pikavipin-koron-ja-velan> [viitattu 16.3.2020]

DigiConsumers (2019–2022). **Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama tutkimushanke**. <https://digiconsumers.fi/> [viitattu 22.3.2020]

Euroopan komissio (2007) **Komission tiedonanto – Talousvalistus /KOM/2007/0808**.

Finanssiala ry. (2019) **Säästäminen, luotonkäyttö ja maksutavat**. <https://www.finanssiala.fi/materiaalipankki/tutkimukset> [viitattu 18.3.2020]

Harada, A. (2013) **Nuorten aikuisten finanssitetouden tarve elämäntilanteiden muuttuessa**. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201311131589> [viitattu 18.3.2020]

Helsingin Sanomat (9.1.2020). **Talouden taju suojaa nuoren aikuisen mielenterveyttä**.

Hirvonen, J. (2018) **Financial behavior and well-being of young adults: Effects of self-control and optimism.** Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Intrum (2019) **7th Annual Edition European Consumer Payment Report 2019.** https://www.intrum.com/media/6901/intrum-ecpr-2019_final_.pdf [viitattu 13.2.2020]

Jappelli, T. – Padula, M. (2013) **Investment in financial literacy and saving decisions.** Journal of Banking and Finance 37, 2779-2792.

Järnefelt, S. – Kalmi, P. – Ruuskanen, O-P. (2015) **Retirement Planning among Self-Employed in Finland: The Role of Financial Literacy.** Julkaisematon käsikirjoitus.

Johnson, E. – Sherraden, M.S. (2006) **From Financial Literacy to Financial Capability among Youth.** Working CSD Working Paper 06-11. Washington University, Center for Social Development, George Warren Brown School of Social Work,. https://open-scholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1648&context=csd_research [viitattu 18.3.2020]

Kaiser, T. – Menkhoff, L. (2019) **Financial education in schools: A meta-analysis of experimental studies.** Economics of Education Review, tulossa. <https://www.science-direct.com/science/article/abs/pii/S0272775718306940>.

Kalmi, P. (2012) **Taloudellinen lukutaito taloustieteen peruskurssin tavoitteena.** Kansantaloudellinen aikakauskirja 108, 306–321.

Kalmi, P. (2018a) **The Effects of Me and My City on Primary School Students' Financial Knowledge and Behavior.** Esitys Cherry Blossom Financial Education Institute -konferenssissa, Washington DC.

Kalmi, P. (2018b) **The Effects of Financial Education: Evidence from Finnish Lower Secondary Schools.** Economic Notes 47(2–3), 353–386.

Kalmi, P. – Lusardi, A. – Ruuskanen, O-P. (2017) **Gender Gap in Financial Literacy and Stock Market Participation: Evidence from Finland.** Esitys Canadian Economic Association -konferenssissa, Antigonish NS.

Kalmi, P. – Maliranta, M. – Alanko, S. (2019) **Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä.** Kansantaloudellinen aikakauskirja 115(4), 604–619.

Kalmi, P. – Rahko, J. (2020) **The Effects of Financial Education: New Survey Evidence from Lower Secondary School Students in Finland.** Esitys ASSA2020 -konferenssissa, San Diego CA.

Kalmi, P. – Ruuskanen, O-P. (2016a) **Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin.** Kansantaloudellinen aikakauskirja 112, 6–18.

Kalmi, P. – Ruuskanen, O-P. (2016b) **Insurance Literacy as a Form of Financial Literacy: Evidence from Finland.** Julkaisematon käsikirjoitus.

Kalmi, P. – Ruuskanen, O-P. (2018) **Financial literacy and retirement planning in Finland.** Journal of Pension Economics & Finance 17(3), 335–362.

Kankkunen, M. (2019) **Käyttäytymistaloustieteen ja palvelumuotoilun yhdistäminen nuorten aikuisten taloudenhallinnan mobiilisovelluksen suunnittelussa.** Opin-
näytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201902152372> [viitattu 18.3.2020]

Kempson, E. – Collard, S. – Moore, N. (2006) **Measuring financial capability: An exploratory study for the Financial Services Authority.** Teoksessa European Credit Research Institute, Brussels (ed) Consumer Financial Capability: Empowering European Consumers. Consumer Financial Capability Workshop, Brussels 8 November 2005, 39–50.

Klapper, L. – Lusardi, A. – van Oudheuden, P. (2015) **Financial Literacy around the World: Insights from the S&P Global Finlit Survey, World Bank ja George Washington University.** <https://www.mhfi.com/corporate-responsibility/global-financial-literacy-survey> [viitattu 18.3.2020]

Kortesalmi, M.M. – Autio, M. (2019) **Talous- ja kuluttajakasvatus talousosaamisen mahdollistajana.** Kansantaloudellinen aikakauskirja 115(4), 588–603.

Lehtinen, A-R. (2017) **Nuorten asuntolainojen takaisinmaksu ja talousosaaminen.** Teoksessa Niemi, M-L. (toim) Nuoret ja velka -akatemiahankeen tutkimuskoosteita. Nuorten velkaongelmat – velkatyypit, selviytyminen ja vastuukysymykset. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 55–71.

Lehtinen, A-R. (2012) **Nuorten talousosaamisen testin kehittäminen.** Työselosteita ja esitelmää 142, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Leskinen, J. – Raijas, A. (2005) **Consumer financial capability – a life cycle approach.** Teoksessa European Credit Research Institute, Brussels (ed) Consumer Financial Capability: Empowering European Consumers. Consumer Financial Capability Workshop, Brussels 8 November 2005, 8–23.

Lusardi, A. – Mitchell, O. (2007) **Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education.** Business Economics 42(1), 35–44.

Lusardi, A. – Mitchell, O. (2011) **Financial Literacy around the World: An Overview.** Journal of Pension Economics and Finance 10, 497–508.

Luukkanen, L. (2012) **Taloudellisen osaamisen edistäminen – vastuuroolit, kanavat ja tavat nuoren kuluttajan näkökulmasta.** Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kaupakorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201206121850> [viitattu 18.3.2020]

Luukkanen, L. – Raijas, A. (2012) **Nuorten näkemyksiä taloudellisesta osaamisesta.** Kulutustutkimus. Nyt 2, 22–39.

Luukkanen, L. – Uusitalo, O. (2012) **Nuorten näkemyksiä toimijoiden vastuullisuudesta taloudellisen osaamisen edistämisessä.** Teoksessa Raijas A, Uusitalo O (toim) Nuoret ja talousosaaminen. Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämisessä (TOKATA) -hankkeen loppuraportti. Kuluttajatutkimuskeskus, 18–33.

Mason, C. – Wilson, R. (2000) **Conceptualising financial literacy**. Occasional Paper 2000: 7. Loughborough University, Business School.

Maunu, T. – Tenhunen, S. (2010) **Eläkesäästäminen psykologisen taloustieteen näkökulmasta**. Eläketurvakeskuksen keskustelunaloitteita 8/2010.

Myllyniemi, S. (toim) **Arjen jäljillä**. Nuorisobarometri 2015. Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Nordnet, Talous ja nuoret TAT, Suomen Ekonomit ja Suomen kauppakorkeakoulut (ABS) ry (2019) **Tutkimus: Yli puolet suomalaisista pitää nuorten talousosaamisen tasoa huonona**. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/tutkimus-yli-puolet-suomalaisista-pitaa-nuorten-talousosaamisen-tasoa-huonona?publisherId=66144441&releasId=69861877> [viitattu 17.3.2020]

OECD (2016) **OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies**. OECD, Paris. www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf [viitattu 13.2.2020]

OECD (2017) **OECD PISA financial literacy assessment of students**. <http://www.oecd.org/finance/financial-education/oecdpisafinancialliteracyassessment.htm> [viitattu 13.2.2020]

OP (2019) **Rahapuhetta: OP:n yhteistyössä Marttaliiton ja Takuusäätiön kanssa toteuttama tutkimus suomalaisten suhtautumisesta oman talouden hallintaan**. <https://www.op.fi/documents/20556/31515214/Rahapuhetta+-tutkimus/bef9bab2-734c-f1a3-87cf-80224937685d> [viitattu 13.2.2020]

Pellinen, A. (2009) **Sijoitusrahastoasiakkaiden taloudellinen kyvykkyys ja tulevat lisäsijoituspäätökset**. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Peura-Kapanen, L. – Lehtinen, A-R. (2011) **Nuorten taloudellinen osaaminen – määrittelyä, toimijoita, materiaaleja**. Julkaisuja 3/2011. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Peura-Kapanen, L. – Raijas, A. (2009) **Kuluttajien taloudellinen osaaminen 2000-luvulla**. Keskustelunaloitteita 38. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Puttonen, M. (2017) **Inflaatio vie ja korko tuo. Tutkimus opiskelijoiden talouden lukutaidosta Laurea-ammattikorkeakoulussa**. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201701101257> [viitattu 18.3.2020]

Raijas, A. – Uusitalo, O. – Luukkanen, L. (2012) **Tutkimushankkeen tausta ja merkitys, tavoitteet sekä teoreettiset lähestymistavat**. Teoksessa Raijas A, Uusitalo O (toim) (2012) Nuoret ja talousosaaminen. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki, 9–17.

Raijas, A. (2008) **Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen**. Työselosteita ja esitelmää 110/2008. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Raijas, A. (2016) **Mistä nuorten taloudellinen hyvinvointi muodostuu?** Teoksessa Myllyniemi S (toim) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 135–150.

Ranta, M. – Salmela-Aro, K. (2018) **Subjective financial situation and financial capability of young adults in Finland**. International Journal of Behavioral Development 42, 525–534.

Ranta, M. – Punamäki, R-L. – Chow, A. – Salmela-Aro, K. (painossa) **The Economic Stress Model in Emerging Adulthood: The role of social relationships and financial capability**. Emerging Adulthood, 1–13.

Remund, D. (2010) **Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy**. Journal of Consumer Affairs 44, 276–295.

Säästöpankki (2019) **Nuoret janoavat nyt tietoa säästämisestä ja sijoittamisesta – Säästöpankki vastaa haasteeseen**. <https://www.saastopankki.fi/fi-fi/saastopankkiryhma/saastopankkikeskus/saastopankkiliitto/ajankohtaista/saastopankki-vastaa-nuorten-rahakysymyksiin> [viitattu 18.3.2020]

Serido, J. – Shim, S, – Tang, C. (2013) **A developmental model of financial capability**. International Journal of Behavioral Development 37, 287–297.

Suomen Pankki (2018) **Talouselukutaito 2020-luvulla**. Maksuneuvoston e-kirjanen. https://www.suomenpankki.fi/globalassets/fi/raha-ja-maksaminen/maksujarjestelmat/suomen-pankki-katalystina-maksuneuvosto/maksuneuvoston_e-kirjanen_2018_talouselukutaito_2020-luvulla.pdf [viitattu 17.3.2020]

Talous ja Nuoret TAT (2018) **Nuorten talousosaaminen – Tutkimus suomalaisnuorten talousosaamiseen liittyvistä asenteista ja toiveista**. T-Media Oy. <https://www.tat.fi/wp-content/uploads/2018/11/Nuorten-talousosaaminen-raportti.pdf> [viitattu 17.3.2020]

Talous ja Nuoret TAT (2019) **Mun elämä, mun rahat**. Opettajien talousosaaminen. Tutkimus ja raportti 2019. T-Media Oy. <https://www.tat.fi/julkaisut/opettajien-talousosaaminen-tutkimus/> [viitattu 21.3.2020]

Thuneberg, M. – Koivukangas, P. – Vesänen, M. (2011) **Tykkää taloudesta!** Tutkimus nuorista ja taloudesta. Nuorisofoorumi 2011. Taloudellinen tiedotustoimisto.

Van Rooij, M. – Lusardi, A. – Alessie, R. (2011) **Financial literacy and stock market participation**. Journal of Financial Economics, 101(2), 449–472.